

Küresel Fay Hatları ve Türkiye'nin Bölgesel Bütünleşme Politikaları: Siyasi Ekonomik Model Önerisi*

Global Fault Lines and Turkey's Regional Integration Policies: A Political-Economic Model Suggestion

Serhan OKSAY** - Emre İŞERİ*** - Nihat ÇELİK****

Öz

Bu çalışmanın temel amacı siyasi ekonomik fay hatlarıyla örülmüş yakın coğrafyasında Türkiye'nin çeşitli bölgeselleşme arayışlarındaki başarı ihtimallerini niteliksel ölçülebilmek ve hangi aşamalara kadar ulaşabileceğini öngörmektir. Bunun için farklı bölgeselleşmeleri karşılaştırmaya imkân veren etkileşim halindeki iki ayaklı – siyasi ayakta (istikrarlı barış ortamının tesisi) ekonomik ayakta ise (karşılıklı bağımlılık) – bir bölgeselleşme/bütünleşme modeli benimsenmiştir. İlgili model yoluyla Türkiye'nin bölgeselleşme ve bölgeselleşmeye yönelik işbirliği hamleleri – AB, Ekonomik İşbirliği Örgütü (E/Ö) ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KE/Ö) – karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Sonuçta ise bölgede “kalıcı barışın” sağlayacağı siyasi zemin olmadan Türkiye'nin girişeceği hiçbir bölgeselleşme çabasının ileri aşamalara ulaşma imkânı olmadığı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Ekonomi, Bölgeselleşme, Bütünleşme, Avrasya, Ortadoğu, Türkiye

Abstract

The main objective of this study is to measure prospects for Turkey's regionalization efforts in its immediate geography with various political economic fault lines. For this purpose, it has proposed an interacting two-legged – political (establishment of “stable peace”) and economic (interdependence) – regionalization/integration model. In the framework of our model, it comparatively analyzes Turkey's regionalization moves such as the EU, the Economic Cooperation Organization (ECO), and the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) countries. Considering levels of political-economic relations with those groupings, it concludes that without presence of solid political ground of regional “stable peace”, none of Turkey's regionalization moves do have any prospects to reach advanced stages of integration/regionalization.

Key Words: Political Economy, Regionalization, Integration, Middle East, Eurasia, Turkey

1. Giriş

Soğuk Savaş'ın sonra ermesiyle, George H. W. Bush'un isabetli ama eksik bir tespitinde vurguladığı gibi “yeni bir dünya düzeni” ortaya çıkmıştır. Bush, devletlerarası ve devletler içi çatışmaların yönetilmesi için yeni bir uluslararası işbirliği ortamını önermekle beraber, ufkunu pek geniş tutamamıştır. 1970'lerden beri Çin ve Hindistan gibi Batı-dışı “diğerlerinin” yükselişe geçtiği, tarihsel

* Makalenin Geliş Tarihi: 18.08.2016, Kabul Tarihi: 30.03.2017

** Prof. Dr., Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: serhan@serhanoksay.org

*** Doç. Dr., Yaşar Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: emre.iseri@yasar.edu.tr

**** Arş. Gör., Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: nihatt.celik@khas.edu.tr

olarak eşi pek görülmemiş küresel sorunları (finansal krizler, toplumsal ayaklanmalar, uluslararası terör, göç, enerji/çevre sorunları, vs.) tetikleyen “küresel fay hatlarının”¹ bölgelere olan farklı düzeydeki etkilerini göz ardı etmiştir. Bush, bu bağlamda, tek bir dünya düzeni yerine birçok “yeni bölgesel düzenlerinin”² ortaya çıkmakta olduğunu öngörememişti.

Söz konusu yeni süreçlere ivme katan gelişme “süper güç örtüsünün” (*superpower overlay*)³ ortadan kalkması olmuştur. Bölgesel arayışlar yoluyla, irili ufaklı birçok devlet kendilerini uluslararası sistemdeki değişime uydurmaya çalışmıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği’nin (SB) dağılmasının yarattığı değişim dalgalarından en çok etkilenen devletlerden biri olmuş, kendisini fırsatlar ve risklerle dolu yepyeni bir dış politika ortamının içerisinde bulmuştur. Haliyle bu durum Türkiye’yi yeni bölgesel ittifak arayışları içerisine itmiş, böylece yakın coğrafyalara yönelik etkin ama temkinli bir dış politika izlemeye girişmiştir.⁴ Soğuk Savaş yıllarında pek ilişki kur(a)mamış olduğu Ortadoğu, Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar bölgelerine yönelik yeni bir dizi politika izlemeye başlamış, hatta Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün (KEİÖ) kuruluşuna ön ayak olmuştur. Aynı dönemde Türkiye, Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinde Gümrük Birliği aşamasına kadar gelmiş, 1999 Helsinki Zirvesi’nin ardından aday ülke statüsüne kavuştuğu gibi, 2005 yılında ise aday ülke olarak katılım müzakerelerine başlamıştır. Türkiye’nin AB üyelik süreci bu tarihten sonra çeşitli nedenlerden dolayı pek ilerleme kaydedememiş, hatta dış politikasında “yumuşak Avrasyacılık” diye tabir edilen bir döneme girmiştir.⁵ Özellikle AB

- 1 “Küresel fay hatları” kavramı, post-Hegelci/post-Marksist bir yaklaşımla, zaman ile mekânın bütünsel bir şekilde ele alınması gerekliliği noktasından hareketle, yapısal ve tarihsel olarak olguların (siyasi, ekonomik, kültürel, düşünsel, toplumsal, jeopolitik, coğrafi, çevreyle ilgili) birbirleriyle içi içe geçmiş olduklarını var saymaktadır. Aynı Dünya’nın yer kabuğundaki hareketlenmelerin yüzeye olan etkisi gibi, sosyal hayatın yüzeyinin derinliklerinde yıllardır meydana gelen değişimler de uluslararası sistemin yapısında kaymalara neden olmaktadır. Akut krizler sırasında daha görünür olan sosyal hayatın yüzeyinin derinliklerindeki hareketlenmeler, “küresel fay hatlarını” oluşturmaktadırlar. “Küresel fay hatları” kavramı, Leo Trotsky’nin “eşitsiz ve birlikte büyüme” kavramının Avrupa merkezli yaklaşımının ötesine geçerek, eski coğrafyalardaki üretimin, dağılımın ve tüketimin sürekli olarak nasıl sekteye uğradığını ve yeni coğrafyalar oluşturmakta olduğunu açıklama iddiasındadır. Bu bağlamda, hegemonik gücün kudretinin ancak diğer güçlerin siyasi ekonomik durumlarıyla göreceli olarak ölçülebileceğini savunmaktadır. Bkz. Vassilis K. Fouskas - Bülent Gökay, *The Fall of The US Empire: Global Fault-Lines and the Shifting Imperial Order*, Pluto Press, London 2012.
- 2 David A. Lake - Patrick M. Morgan, “The New Regionalism in Security Affairs” içinde David A. Lake - Patrick M. Morgan (ed.), *Regional Orders: Building Security in a New World*, The Pennsylvania University Press, Pennsylvania 1997; Barry Buzan - Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.
- 3 Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Colorado 1998, s.65.
- 4 Sabri Sayari, “Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism”, *Journal of International Affairs*, LIV/1, Sonbahar 2000, s.169.
- 5 Ziya Öniş - Şuhnaz Yılmaz, “Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era”, *Turkish Studies*, X/1, 2009, s.7-24.

Göz

finansal kriziyle beraber Türkiye'nin alternatif bölgeselleşme arayışları giderek hız kazanmıştır.⁶

Yukarıda temas edilen gelişmeler ışığında, bu çalışmanın temel amacı Türkiye'nin bölgeselleşme arayışlarının başarı ihtimâlini niteliksel olarak ölçmektir. Bunun için farklı bölgeselleşmeleri karşılaştırmaya imkân veren etkileşim halindeki iki ayaklı – siyasi ayakta (istikrarlı barış ortamının tesisi), ekonomik ayakta ise (karşılıklı bağımlılık) - bir bölgeselleşme/bütünleşme modeli benimsenmiştir. Anılan bütünleşme modeli çerçevesinde Türkiye'nin anlamlı alternatif bölgeselleşmeler içinde yer alabilmesinin ön koşulu olarak bölgesel devletlerle güçlü siyasi birliktelikler oluşturacağı varsayılmaktadır. Ancak siyasi ortamın kalıcı-barışçıl olması halinde, ticari ilişkilerin artarak ekonomik birleşme süreçlerini ileri aşamalara taşıyabileceği varsayılmıştır.

Çalışmada öncelikle bölgeselleşmenin siyasi-ekonomisi üzerinde durulacaktır. Her hangi bir bölgeselleşmenin başarısının ön koşulunun üyeler arasındaki siyasi eşgüdüm olduğundan hareketle, ekonomik karşılıklı bağımlılıkların, ancak bu koşulun sağlanması durumunda, süreci diğer aşamalara taşıyabileceği tezi işlenecektir. İkinci kısımda ise anılan model çerçevesinde Türkiye'nin bölgeselleşme ve bölgeselleşmeye yönelik işbirliği hamleleri – AB, Ekonomik İşbirliği Örgütü (EİÖ) ve KEİÖ karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Sonuç kısmında ise mevcut ticari ilişkiler göz önüne alındığında, Türkiye'nin bölgeselleşme arayışlarının nihai aşamalara ulaşmasının mümkün olup olmadığı, hatta bazı seçeneklerin –Ortadoğu'daki devletleri kapsayanların- gelişme potansiyeli irdelenecek ve Türkiye'nin “kalıcı barış” tesis etmeden girişeceği hiçbir bölgeselleşme çabasının ileri aşamalara ulaşma imkânı olmadığı hükümüne varılacaktır.

2. Çatışma Bölgesinden Barış Bölgesine Geçişin Aşamaları

Siyasi zemini sağlam olmadan girişilecek bütünleşme/bölgeselleşme girişimlerinin başarılı olmasının mümkün olmadığı –aşağıda KEİÖ özelinde değinileceği gibi-, ticari bütünleşmeyle taçlandırılmamış siyasi birlik girişimlerinin de ileri aşamalarına ulaşması da - EİÖ özelinde tartışılacağı gibi- mümkün değildir. Bu bakımdan bölgeselleşme girişimlerinin başarısını ölçebilmek için hem

6 Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin bölgeselleşme girişimlerini 1990'lar ve 2000'ler olmak üzere iki dönemde irdelemek mümkündür. İki kutuplu sistemin sınırlamalarının ortadan kalkmış olduğu 1990'lı yıllarda Türkiye, yeniden tanımlanmış/genişletilmiş dış politika ajandası için alanlar yaratma çabası içine girmiştir. İlgili dönemde Türkiye siyasi hedeflerini tam olarak tespit edememiştir. Bu durum ise kendisini, “muğlak bölgeselleşme” (*vague regionalism*) çabalarının bir uzantısı olarak eski SB üyesi olan Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde, Türkiye'nin girişimi olan KEİ ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin uluslararası barışı koruma görevlerinde göstermiştir. 2000'li yıllardaki bölgeselleşme arayışlarında ise - 1990'lı yıllardaki *status-quo* yöneliminden farklı olarak- Türkiye kendisini bölgede “düzen sağlayıcı”, “merkez devlet” olarak konumlandırmıştır. Bu minvalde bir karşılaştırma için bkz.; Alper Kaliber, “The Post-Cold War Regionalism of Turkey”, *Journal of Regional Security*, VIII/1, 2013, s.25-48.

Gazi

Akademik
Bakış

171

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

siyasi hem de ekonomik unsurları bir araya getirecek olan siyasi-ekonomik bir modele ihtiyaç vardır (Tablo1).

Tablo 1: Bütünleşmenin Siyasi Ekonomisi

İlk Durum: (Realist)	2.Adım: (Realizm'den taviz)	3.Adım (Yarı-Liberal)	4.Adım (Liberal)	Son Durum (Liberal)
Tam bağımsızlık	Esnek bütünleşmenin başlangıcı	Bütünleşmenin geliştirilmesi	Bütünleşmenin tamamlanması	Tam karşılıklı bağımlılık yaratılması
Siyasal Statü:				
Tam bağımsız ulus-devletler	Bağımsız ulus-devletler	Kısmen-bağımlı ulus-devletler	Karşılıklı-bağımlı ulus-devletler	Birleşik (Federe) devletler
Ekonomik Statü:				
Bağımsız dış ticaret politikaları	Serbest ticaret alanı üyesi	Gümrük birliği/ortak pazar üyesi	Ekonomik birlik üyesi	Tamamlanmış ekonomik bütünleşme
Gereken:				
Fazla veren cari işlemler dengesi, değerli ulusal para birimi	Bir kısım veya tüm malların ticaretinde dış tarifelerin, kotaların vd. engellerin kaldırılması	Üçüncü ülkelere karşı ortak tarife uygulanması için egemenlik haklarından taviz: Bağımsız dış ticaret politikalarından vazgeçilmesi	1. Mal/hizmet, emek/sermaye hareketlerinde tüm engellerin kaldırılması 2. Ortak mali politikaların uygulanması için egemenlik haklarından taviz: Ulusal para birimi terk edilerek ortak para birimine geçilmesi	Tüm ekonomik ve siyasi politikaların uyumlaştırılması, ortak yasalar yapılması, ortak savunma gücü yaratılması
Hükümetler arası antlaşmaların imzalanması	Tercihli ticaret antlaşmaları ve serbest ticaret bölgesi antlaşmaları	Gümrük birliği ve daha sonra ortak pazar antlaşmalarının imzalanması	Ekonomik birlik antlaşmasının imzalanması, ortak savunma antlaşmalarının imzalanması	Uluslar-üstü ortak Meclis'in oluşturulması ve tüm üyeleri bağlayacak siyasi kararlar alınması

Kaynak: Bela Balassa, *The Theory of Economic Integration*, Routledge, Oxon 2011. Bütünleşme Teorisi temel alınarak yazarlar tarafından geliştirilmiştir.

2.1. Gerçekçi (Realist⁷/İngiliz Okulu⁸) Durumun Bütünleşmeye Etkisi

Her hangi bir bölgeselleşme girişiminin başarısının ön koşulu ilgili bölgede jeopolitik rekabetin son bulduğu, düşmanların dosta dönüşüp karşılıklı güvenin tesis edildiği “kalıcı barış bölgesinin” (*zone of stable peace*) oluşturulmasıdır. “Kalıcı barış bölgesi” jeopolitik etkileşim içerisindeki stratejik yakınlığa sahip (*strategic proximate*) devletlerin oluşturduğu ve kendi aralarında savaşın ihtimal dışı olduğu gruplaşma manasına gelmektedir. “Kalıcı barış bölgesinin” mensupları ilişkilerini askerden arındırmayı başarmışlardır⁹, böylece kendi aralarındaki ilişkilerde silahlı kuvvet kullanımını meşru araç olmaktan çıkarmışlardır.¹⁰ Bu noktada belirtmelidir ki ekonomik karşılıklı bağımlılıklar ve/veya bütünleşme hareketleri –aşağıda AB bölgeselleşmesi örneğinde tartışılacağı gibi- bölgesel barışın kalıcı olmasına katkı sağlayabilecektir. Bir diğer ifadeyle, “barışa güven” duyulmadan girişilen ekonomik ilişkilerin bölgesel barışa yapacağı katkı – en iyi ihtimalle - sınırlı olacaktır.¹¹

Kalıcı barışın, derinlik/olgunluk düzeylerine¹² göre sırasıyla, üç türü vardır: Uzlaşma (*rapprochement*) , Güvenlik Topluluğu (*security community*) ve Birlik

7 Gerçekçilik kuramı, uluslararası sistemin anarşik ortamında devletlerin politikalarını açıkladığı iddiasını taşımaktadır. Farklı yorumları olmakla birlikte, tüm gerçekçi Uluslararası İlişkiler kuramcılarının dört temel varsayımı/fikri olduğu söylenebilir: 1) İnsan doğasının kötümserliği 2) Ulusal güvenlik ve devlet bekâsına verilen önem 3) Uluslararası ilişkilerin temel olarak çatışma içerdiği ve bunların savaşla çözümlendiği 4) İç politika-dış Politika ayrımı; bkz.: Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, I/1, Bahar 2004, s. 33-60.

8 İngiliz Okulu veya Uluslararası Toplum kuramı, gerçekçilik (*realism*), akılcılık (*rationalism*) ve devrimcilik (*revolutionism*) geleneklerini sentezleyerek, meselenin hem analitik hem de normatif taraflarını çözümlene iddiası taşımaktadır. Bkz. Balkan Devlen - Özgür Özdamar, “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, *Uluslararası İlişkiler*, VII/25, Bahar 2010, s. 43-68.

9 Çekişmeli alanlardan/sınırlardan askerlerin çekilmesi, birbirlerine karşı savaş planı yapılmaması, taraflardan birinin silahlanması halinde diğerlerinin bu gelişmeyi tarafsız veya olumlu algılaması, ortak siyasi kurumlar oluşturulmuş olması, seçkinlerin/halkın savaşa pek ihtimal vermemesi.

10 Charles A. Kupchan, *How Enemies Become Friends: The Sources of Stable Peace*, Princeton University Press, Princeton, 2010, s.29-30.

11 Bu iddiayı destekleyen en çarpıcı örneklerden biri, dönemin büyük güçleri arasındaki yüksek karşılıklı iktisadi bağımlılık düzeyine rağmen, Birinci Dünya Savaşı'nın 1914 yılında patlak vermiş olmasıdır. Norman Angel, ilk basımı savaştan sadece beş yıl önce 1909 yılında yapılan, Büyük Hayaller (*the Great Illusion*) isimli çalışmasında savaşı gereksiz (*futile*) olarak nitelendirmiştir. Bkz. Norman Angel, *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power to National Advantage*, William Heinemann [Obscure Press], London 1912 (Tekrar Basım 2008).

12 Barışın derinlik/olgunluk düzeyinin belirlenmesi için ilgili devletler arasındaki ilişkileri şekillendiren egemen mantığın hangi düşünce geleneğinin (Hobbes, Locke, Deutch ve/veya Weber) yansıması olduğuna bakılır. Barışın en kırılgan olduğu yapı Hobbes'un çatışmacı mantığının egemen olduğu “uluslararası politika” ortamıdır. Barışın en olgun ve kalıcı olduğu yapı ise Weber düşünce geleneğinin egemen olduğu “ulusal politika” ortamıdır. Bu iki uç arasında kalan kategori ise Locke ile Deutch'un önderliğindeki düşünce geleneklerinin izlerini taşıyan “uluslararası toplum” yapısıdır. Kupchan, *a.g.e.*, s.16-21.

Gazi

Akademik
Bakış

173

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

(*union*). Söz konusu üç barış türünde ortak nokta şudur: En az iki devletin oluşturduğu gruplaşmada güç dengesi mantığından uzaklaşmış ve jeopolitik rekabet - bütünüyle olmasa bile büyük oranda- son bulmuştur.¹³ Bu çalışmada ikiden çok egemen devletin bölgeselleşmesine odaklandığı için, kalıcı barışın ikinci düzeyi olan “güvenlik topluluğu” ışığında konuya yaklaşılabilecektir.¹⁴

Kalıcı barışın en sığ düzeyi olan “uzlaşma” durumunda olduğu gibi, ikinci düzeyi olan “güvenlik topluluğunda” da üyeler birbirlerini iyi niyetli (*benign*) olarak tanımlamakta, böylece aralarında jeopolitik rekabet meydana gelmemektedir. Bu benzerliklerine rağmen iki husustan dolayı “güvenlik topluluğu” daha derin bir “kalıcı barış” türü olarak “uzlaşmadan” ayrılmaktadır. İlk olarak, “güvenlik topluluğu” üyeleri barışçıl birlikteliğin ötesine geçmiş, ilişkilerini yönetmek/ihtilafları çözmek/grup uyumunu bozacak güç eşitsizliğine mani olmak için çeşitli kurallar ve kurumlar oluşturmuşlardır. Buna rağmen “güvenlik topluluğunun” üye devletleri, egemenliklerinin büyük kısmını ellerinde tutmakta ve topluluğun dışında kalan devletlerle olan ilişkilerinde özerk hareket etmektedirler. “Güvenlik topluluğunu” bir düzey öteye taşıyan ikinci husus ise, üyeler arasında “biz olma (*we-ness*) ideali” veya ortak kimlik yaratma çabası olmasıdır. Düzenleyici ve kurucu normlar yoluyla güvenlik toplulukları ayırıcı sosyal karakter kazanmaktadır. Böylece, üyeler kendi aralarındaki ilişkileri öngörülebilir bir şablon içerisinde yürütmekte, programlı işbirlikleri (*programmatic cooperations*) oluşturulmaktadır. Ayrıca, ben/öteki ayrımı gittikçe belirsizleşmekte, çıkarlar, bireysel değil, müşterek tanımlanmaktadır.¹⁵

Düşmanın dosta dönüşmüş olduğu “kalıcı barışın” oluşması için ilgili devletlerarasında üç ön koşulun yerine gelmiş olması gerekmektedir: kurumsal kısıtlama (*institutional restraint*), toplumsal düzen uyumluluğu (*compatible social order*) ve kültürel müştereklik (*cultural communality*). Kurumsal kısıtlamalar, sürece katkı yapsa dahi olmazsa olmaz koşul değildir. Hâlbuki uyumlu toplumsal düzen ve kültürel müştereklik koşulları “kalıcı barış” için ön koşul konumundadır.¹⁶ Bunların yanında sürecin tetiklenmesine yardımcı olabilecek çeşitli şart-

13 Kupchan, *a.g.e.*, s.31.

14 Güvenlik topluluğu konusundaki akademik yazın 1950’li yıllarda Karl W.Deutsch’un önderliğinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Deutch’un alandaki öncü eseri ise 1957 tarihli *Political Community and the North Atlantic Area* isimli eseri olmuştur. Deutch’un işbirlikçi güvenlik konusundaki araştırma gündemi Soğuk Savaş yıllarının çatışma/caydırıcılık ortamında akademik dünyada pek ilgi uyandırmamıştır. Sovyetler Birliği’nin çöküşünden sonraki dönemde Emanuel Adler ve Michael Barnett’in 1998 tarihli *Security Communities* isimli çalışması Deutch’ın araştırma gündemine – özellikle inşacılık boyutunu işlemek suretiyle – katkıda bulunmuştur. Bkz. Karl W.Deutch, *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton University Press, Princeton, 1957; Emanuel Adler -Michael Barnett (eds.), *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998. Alana Türkçe bir katkı için bkz. Beril Dedeoğlu, “Yeni-den Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Faklılıkların Birlikteliğine”, *Uluslararası İlişkiler*, 1/4, Kış 2004, s. 1-21.

15 Kupchan, *a.g.e.*, s.31.

16 *Ibid*, s.52-67.

lar vardır: Jeopolitik gereklilik (ortak düşman vs.), güvenli alanın oluşmasını tesis edecek hâkim devletin varlığı, siyasi karar alıcıların iradelerini ortaya koyup barış yönünde teşebbüsleri. Özetle, herhangi bir bölgeselleşme/bütünleşme sürecinin hangi aşamaya varacağıнын belirleyicisi birlikteliğin siyasi zeminin ne oranda sağlam olduğudur. Bir diğer ifadeyle, devletlerin kendi aralarında ilk safhada “güvenlik topluluğu” oluşturmayı başarmaları durumunda bölgeselleşme hareketi sağlam bir temel üzerine oturur, daha sonrasında ise karşılıklı ekonomik bağımlılıkların yaratılmasıyla güçlenir. Çalışmanın bundan sonraki kısmı bölgeselleşmenin ikinci aşaması olan ekonomik bütünleşme sürecini liberal/işlevselci (*functionalist*) yaklaşımla irdeleyecektir.

2.2. Liberal Düşüncenin Bütünleşmeye Etkileri

Jacob Viner'in öncülleri Adam Smith ve D. Ricardo paralel biçimde iki devlet arasında mal ve hizmet ticaretindeki engellerin kaldırılması ile ortaya çıkacak olan avantajları ortaya koydu. Viner'e göre tarifelerin kaldırılması, bir yandan bunu yapan ülkeler arasında ticaret hacmini arttıracak, diğer taraftan da ticaretin yönünü bu serbestleşmeyi başaran ülkeler lehine değiştirecekti. Viner'in tezleri ekonomik bütünleşme teorisinin temelini oluşturdu ve “Avrupa Birliği fikri”¹⁷ için aranan akılcı temel saptanmış oldu.¹⁸ 1960 yılında Macar ekonomist Bela Balassa ticaretin serbestleştirilmesinden başlayarak, faktör hareketlerine serbestlik tanınması, ekonomik politikaların uyumlulaştırılması ve nihayet siyasi birliğe giden sürecin aşamalarını tarif ettiği çalışmasıyla ekonomik bütünleşme teorisine son şeklini verdi. Balassa'ya göre bölgesel ekonomik bütünleşmeler en gevşek biçim olan serbest ticaret alanı ile başlar, gümrük birliği, ortak pazar aşamalarını geçerek daha sıkı bir doğası olan ekonomik ve parasal birlikle sürer ve nihayet siyasal birlik ile sonuçlanır.¹⁹

Bütünleşme sürecine giren ülkeler, ilk aşamada aralarında mal hareketliliğinin önündeki engelleri (tarife ve kotalar) karşılıklı olarak kaldırır.

- 17 Avrupa'nın Birliği fikri, Kutsal Roma İmparatorluğu dönemine uzanan tarihi için bkz.: Kevin Wilson -Jan van der Dussen (ed.), *The History of the Idea of Europe*, Routledge, London, 1993; Anthony Pagden (ed.), *Avrupa Fikri*, (Çev.): R.Öğdül -M.Varlık, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.
- 18 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın tekrar benzer bir yıkıma sürüklenmesini önlemenin yolu olarak, bağımsız ulus devletler yerine, uyum içinde birlikte çalışan “karşılıklı bağımlı devletler” yaratılması fikri Jean Monnet önderliğinde ağırlık kazanmış, David Mitraný'nin “işlevselcilik” (*functionalism*) yaklaşımı ise bu fikre kuramsal zemini sağlamıştır. Bu girişim bir yandan yeni savaşları önleyecek, diğer yandan da çok eskilere dayanan AB idealinin yeniden canlanmasına yol açabilecektir. Bu noktadaki en önemli sorun, karşılıklı bağımlılığın nasıl yaratılacağıdır. Bu girişimin başarılı olabilmesi için geçmişte olduğu gibi din veya ideolojik temelden ziyade, akılcı bir teorik altyapı geliştirilmesi gerekiyordu. Bu yeni girişim “ortak ekonomik çıkar” temeli üzerine inşa edilmeliydi zira ekonomik işbirliği içinde kazançlı çıktıklarını gören ülkeler, bir kez daha kitlesel bir savaşa gitme riskini göze almazlardı. Bkz, Ümit Kurt, “Europe of Monnet, Schumann and Mitraný: A Historical Glance to the EU from the Functionalist Perspective”, *EJEPs*, II/2,2009, s. 41-60.
- 19 Bela Balassa, *The Theory of Economic Integration*, Routledge, Oxon 2011.

Gazi

Akademik
Bakış

175

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

Bölgesel ekonomik bütünleşme; ulus devletin çizdiği sınırların, kişiler, mallar, hizmetler ve üretim faktörleri (emek, sermaye hareketliliği) üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak, bölgesel ulus devletlerin piyasalarının bütünleştirilmesi ve giderek siyasal politikalarının uyumlulaştırılması süreci olarak tanımlanabilir. Anılan sürecin başarılı olabilmesi için bütünleşmeye katılacak devletler arasında güçlü ticari bağların mevcut olması, ekonomik sistemlerinin birbirine benzemesi, ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasında derin farklılıklar bulunmaması, coğrafi olarak birbirine yakın konumlanmış olmaları ve kültürel farkların en az düzeyde olması gerekir.

Çalışmanın sonraki bölümleri, yukarıda bölgeselleşmeye yönelik sunulan model ve kavramsal tartışmalar ışığında, Türkiye'nin bölgeselleşme çabalarının başarı imkânlarının yanı sıra bazı teşebbüslerinin başarısızlıkla neticelenmesinin ardında yatan sebepleri irdeleyecektir.

3. Türkiye'nin Bölgeselleşme Geçmişi

2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) tetiklediği küresel finansal krizle beraber, uluslararası sistemin siyasi-ekonomik olarak yeniden yapılandırılması gerektiği yönündeki tartışmalar ortaya çıkmıştır.²⁰ Bu ortamda, ABD'nin küresel önceliklerinde –Ortadoğu'dan Asya-Pasifik bölgesine doğru- farklılıklar ortaya çıkmaya başlanmış, AB ise enerjisini finansal sorunlarını çözmeye yoğunlaştırmıştır. Son dönemde ise, Avro-Atlantik bloğu - Türkiye'yi dışarıda bırakacak olan - Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTYO) yoluyla ticaret serbestleşmesine gitmektedir.²¹ Bütün bu gelişmeler, bölgesel güç olma çabasındaki Türkiye'nin bölgesel ilişkilerini yeniden gözden geçirmesini gerektirmektedir. Belirsizliğin ve öngörülemezliğin yoğunlaştığı kriz ortamlarında, aktörler arasında finansal-politik rekabetin kızışması Avro-Atlantik ülkeleri için ağır bir yük oluşturmaktadır. Mevcut yapının sağladığı nispi istikrardan büyümelerinin devamı hususunda fayda sağlamakta olan [Türkiye gibi] diğer güçlerin [temelleri II. Dünya Savaşı yıllarında Amerika egemenliğinde oluşturulmuş olan siyasi-ekonomik] sistemin işleyişine muhtaç olmaları, çok aktörlü kararsız bir dengeyi işaret etmektedir.²² Zaten kriz öncesinde de – çeşitli iç siyasi ve ekonomik gelişmelerinin yanında AB pazarının yüksek rekabet ve düşük kâr payları sebebiyle Türk iş adamlarını tatmin etmemesi gibi nedenlerden - yakın bölgesine yönelik ticaret hacmini kademeli olarak arttırmakta olan Türkiye²³, krizle beraber AB'ye alternatif bölgeselleşme arayışlarına hız vermiş-

- 20 Gökhan Özkan, "Uluslararası Güç Dengeleri Bağlamında Uluslararası Finans Sisteminin Yeniden Yapılandırılması: Disiplinlerarası Bir Değerlendirme", *Uluslararası İlişkiler*, VII/27, 2010, s. 3-26.
- 21 Kemal Kirişçi, *Turkey and the Transatlantic Trade and Investment Partnership*, Turkey Project Policy Paper, Brookings Institute, No.2, Eylül 2013.
- 22 Mert Bilgin, "Küresel Finansal Kriz ve Türk Dış Politikası" içinde Faruk Sönmezoglu vd. (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 2012, s.249-272.
- 23 Kemal Kirişçi - Neslihan Kaptanoğlu, "The Politics of Trade and Turkish Foreign Policy", *Middle Eastern Studies*, XLVII/5, 2011, s. 705-724.

Görüş

tir. Bu arayışların neden başladığını anlayabilmek için ilk aşamada Türkiye'nin AB'yle bütünleşmesinin hangi aşamalardan geçip, nerede tıkanıldığını ve diğer bölgeselleşme girişimlerini irdelemekte yarar vardır.

Tablo 2: Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Başlıca Bölgeselleşme Hareketleri

Ekonomik Bütünleşme	Ekonomik İşbirliği	Askerî İşbirliği
Avrupa Birliği (AB)	Ekonomik İşbirliği Örgütü (EKO)	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO)
	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)	

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

3.1. Türkiye'nin Avrupa'yla Bütünleşme Sürecinin Analizi

Osmanlı İmparatorluğunun vârisi olarak ortaya çıkan yeni Türkiye Cumhuriyeti, iki büyük savaş arası döneme tekabül eden kuruluş yıllarında tarafsız bir politika izlemiştir.²⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında karşılaşılan Sovyet tehdidi üzerine, Soğuk Savaş'ın iki bloklu yapısında tercihini Amerika önderliğindeki Batı'dan yana kullanan Türkiye, yeni kurulmakta olan Trans-Atlantik/Avrupa örgütlerine üyelik başvurularında bulunmuştur. Türkiye'nin 1948'de OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü), 1949'da Avrupa Konseyi ve 1952'de NATO üyeliklerine olan başvuruları kabul edilmiştir. Temmuz 1959 tarihine gelindiğinde ise Türkiye - "Avrupa'nın Birliği" ve "karşılıklı bağımlılık yaratma" ideallerinden habersiz olarak - Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) ortak üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'yi AET üyeliğine başvurmayaya iten sebepler şu şekilde özetlenebilir²⁵: 1) Türkiye'nin Batı'ya yönelişinin sonuca ulaşması;²⁶ 2) Türk ihracat mallarının Avrupa pazarına girişini sağlamak; 3) İktisadi büyüme için bir uyarıcı bulmak; 4) Yunanistan ile rekabet.²⁷

24 Bkz. Faruk Sönmezoglu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2011.

25 Meltem Müftüler Baç, *Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s.25-26.

26 Türkiye'nin genelde Batı, özelde ise Avrupa'yla bütünleşme çabası kendi modernleşme hareketinin uzantısıdır. Bu tartışmayı tarihsel/kurumsal bir yaklaşımla ele alan bir çalışma için bkz.: İsa Camyar - Halit Mustafa Tağma, "Why Does Turkey Seek European Union Membership? A Historical Institutional Approach", *Turkish Studies*, XI/3, 2010, s.371-386.

27 Soğuk Savaş yıllarından beri genel hatlarıyla Türkiye -sağlam temelli olmayan eksen kayması tartışmalarını bir yana koyacak olursak - Batı'yla paralel dış politika izlemiştir. Bunun en belirgin istisnası Batı Bloğu ülkesi olan Yunanistan'la halen süren Ege ve Kıbrıs konusundaki gerginliklerdir. Bu minvalde bir akademik çalışma için bkz.; Işıl Kazan, "Cyprus and the Eastern Mediterranean: Seen from Turkey" içinde Thomas Diez (ed.), *The European Union and the Cyprus Conflict: Modern Conflict, Post-Modern Union*, Manchester University Press, Manchester, 2002, s.54-72. Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları sebebiyle Kıbrıs özelinde Türkiye'nin Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesimiyle ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır, bkz. Volkan Ş. Ediger vd., "Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, IX/33, 2012, s. 73-92; Emre İşeri - Panagiotis Andrikopoulos, "Energy Geopolitics

Gazi

Akademik
Bakış

177

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruyu kabul etmekle birlikte, üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar (Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceği gösterildiğinde) geçerli olacak bir ortaklık antlaşması imzalanmasını önermiş, bunun üzerine Türkiye ile AB ilişkilerinin hukuki temelini oluşturan Ankara Antlaşması 1963 yılında imzalanmıştır.

Avrupa'da yaşanan ticarete serbestleşmenin aksine, Türkiye'de koruma duvarlarının daha da kalın örülerek AET'nin temel ideolojisine ters yönde ilerleniyor olması, aslında AET projesinin içselleştirilmeyerek, ona salt siyasal bir Batılılaşma projesi olarak bakıldığı tezini güçlendirmektedir. Dönemin uygulamalarına bakıldığında Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na girme iradesi göstermiş olmakla birlikte, bunun için samimi bir ekonomik yönelim gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Türkiye'nin bu tavrı, döneme egemen olan "devletçi/realist" ideolojinin doğası ile açıklanabilir. Ekonomik alanda korumacılıkla kendini gösteren bu yaklaşım, doğal olarak AET'nin benimsediği ekonomik liberalizm ilkeleri ile taban tabana zıttır.

AET ile ilişkilerde 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile birlikte, Ankara Antlaşması'nda öngörülen "hazırlık dönemi" sona ermiş ve "geçiş dönemi"ne ilişkin koşullar- taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması- öngörülmüştür. Katma Protokol çerçevesinde, AET, bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı tarifeler ve kotaları (miktar kısıtlamaları) tek taraflı olarak sınırlamıştır. Buna karşılık, Türkiye'nin AET kaynaklı sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini aşamalı olarak kaldırması planlanmış ve böylece Gümrük Birliği'nin fiilen yürürlüğe girmesi için 22 yıllık bir süre tanınmıştır.

Türkiye için 1970'li yıllar AET ile ilişkiler açısından istikrarsızlıklarla dolu bir dönem sayılabilir. Bu yıllarda iktidara gelen koalisyon veya azınlık hükümetleri AET ile ilişkilerin geliştirilmesine sıcak bakmamışlar hatta komşu ülke Yunanistan'ın²⁸ bu süreç içinde AET'ye yaptığı tam üyelik başvurusu karşısında dahi kayıtsız kalmışlardır. İthal ikameci politikaların Türkiye'de iktidara gelen tüm siyasal partiler tarafından benimsenmiş olması bu istikrarsızlığın temel nedeni olarak görülebilir. Siyasal istikrarsızlık içinde bocalayan Türkiye 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından AET ile ilişkileri resmen askıya almıştır.

of the Eastern Mediterranean: Will Aphrodite's Lure Fuel Peace in Cyprus?", *Orta Doğu Analiz*, V/51, 2013, s.37-46.

- 28 İktisadi gelişmişlik açısından Türkiye ile benzerlikler taşıyan komşu ülke Yunanistan ile siyaseten de paralellikler görülmüş, 1967 yılında bir askeri darbe gerçekleşmiş, demokrasiye geçiş ancak 1974 yılında sağlanabilmişti. Avrupa Topluluğu ile üyelik müzakerelerine 1975 yılında başlayan Yunanistan, 1980 yılında Türkiye'de bir başka darbenin yaşanıp üyeliğini askıya almasının hemen ardından, 1981 yılı başında AB'ye katılmayı başarmıştır. 1999 yılında ortak para birimi olan "Euro" bölgesinin yaratılmasından sonra, Yunanistan Euro bölgesine de 2001 yılında katıldı.

Görüş

Bu yaklaşım askerlerin en azından AET konusunda kapatmış oldukları siyasal partiler ile benzer görüş içinde olduklarını teyit etmektedir.

Türkiye, 1983 yılında demokratik düzene dönülmesi ile birlikte ithal ikameci politikaları hızla terk etmiştir. Türkiye'nin bu ekonomik dönüşümünün temelleri Turgut Özal'ın 24 Ocak 1980 tarihli ülkenin dışı açılması kararlarıyla atılmış ve böylece ülkede – Anglo-Amerikan dünyadaki dönüşüme paralel olarak – neo-liberal politikalara geçiş yönünde de-regülasyon ve re-regülasyon süreçleri başlamıştır.²⁹ 1986 yılına gelindiğinde Turgut Özal Hükümeti dış ticaret politikalarının merkezine Topluluğa üyeliği yerleştirmişti. Hükümetin uyguladığı ekonomik liberalleşme programı sayesinde 1988 yılında Türkiye gümrük birliğine giden süreçteki taahhütlerini (Katma Protokol'ün on iki ve yirmi iki yıllık listelerindeki ürünlerde %10'luk indirim) yerine getirebilmiştir.³⁰ Toplulukla ilişkilerin nispeten rayına girmeye başlamış olduğu 1987 yılında ise Türkiye, Ankara Antlaşması'nda öngörülen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden, Topluluğa üyelik başvurusunda bulunmuştur. Komisyon, 1989'da kendi iç bütünleşmesini tamamlamadan Topluluğun yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği yanıtını vermiş, diğer taraftan Türkiye'nin, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesi gerektiğini ifade etmiştir. 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'dir. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmıştır. Türkiye'nin üyeliğini tamamlamak için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) 2001 yılında AB Konseyi tarafından onaylanmıştır. KOB, AB tarafından, 2003, 2005, 2006 ve 2008 yıllarında gözden geçirilmiştir. Ulusal Program ise, 2003, 2005 ve 2008 yıllarında güncelleştirilmiştir. Bu çerçevede, 2002-2004 yılları arasında sekiz Uyum Paketi, 2001 ve 2004 yıllarında da iki Anayasa Paketi Meclisten geçirilmiştir. 2004 yılında gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nde, Türkiye'nin siyasi kriterleri yeteri ölçüde karşıladığı belirtilmiş ve bir yıl sonra Lüksemburg'da yapılan Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır.³¹

İrlanda ve ardından Yunanistan'ın Avrupa bütünleşmesine dâhil edilmesiyle süren (1973-81-86) genişleme adımlarını, AB bütünleşmesinin siyasallaşmaya başladığı birer eşik olarak düşünmek mümkündür. Zira İrlanda ve Yunanistan'ın üyeliklerinin gerçekleştiği dönemde bu ülkeler teorik olarak bütünleşmede başarılı olacak niteliklere sahip değillerdi: ekonomik gelişmişlik açısından diğer üye ülke ortalamalarının gerisinde bulunuyorlardı. Örneğin

29 Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, s.263-274.

30 Müftüler, *a.g.e.*, s.38.

31 "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihiçesi", Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Resmi İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1>

Gazetesi

Akademik
Bakış

179

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

kişi başına düşen gelir AB ortalamasında 14.000 dolar civarındayken İrlanda 6.800 dolar Yunanistan ise 8.800 dolar seviyelerindeydiler. Bütünleşmede siyasallaşma süreci 1986 yılında benzer durumlarda olan Portekiz ve İspanya'nın Birliğe alınmasıyla sürmüştür. Nitekim Yunanistan'ın ticari ve parasal bütünleşmenin kuramsal şartlarına uyup uymadığı incelenmeden alelacele, salt siyasi yaklaşımlarla Topluluğa kabul edilmesi ülkeyi iflasa sürüklemiştir. Bu bakımdan AB'de krizden en çok etkilenen ülkelerin başında Yunanistan'ın gelmesi elbette rastlantı değildir.³²

Türkiye'nin 1973-81-86 genişlemelerine dâhil edilmemiş olması ekonomi kuramları açısından bakıldığında olumlu algılanabilir zira Türkiye'de tıpkı Yunanistan ve diğer gelişmekte olan ekonomiler gibi, ekonomik gelişmişlik açısından Birlik ortalamasının altında bir performansla sahip olması nedeniyle, kuramsal olarak bu bütünleşmede başarılı olabilecek bir konumda sayılamazdı. Konuya böyle yaklaşıldığında, aynı dönemde Türkiye'nin Topluluğa kabul edilmemiş olması bir kayıptan çok avantaj olarak değerlendirilebilir.

2008 yılı sonbaharında, ABD'nin büyük yatırım bankalarından Lehman Brothers'ın iflas etmesiyle ortaya çıkan finansal şok kısa sürede küresel çapta bir mali ve reel sektör krizine dönüştü. Krizin olumsuz etkileri AB'ye sıçrayarak 2009 yılında Euro bölgesinin % 4,1 oranında küçülmesine yol açtı. Özellikle Yunanistan, İrlanda ve Portekiz gibi ekonomik olarak görece zayıf AB ülkelerinde kamu açıkları ve borç stokları ciddi boyutlarda arttı, Yunanistan iflasını eşliğine geldi, kamu borçlarının GSYİH'ya oranı %143'e ve faiz oranları %10'lara ulaştı³³. 1 Mart 2001 tarihinde 340,75 Drahmi'yi 1 Euro'ya eşdeğer kılan sisteme katılan ülkeye, aradan on bir yıl geçmişken, 2012 yılı Mart'ında Alman Ekonomi Bakanı Wolfgang Schäuble Euro'dan çıkıp Drahmi'ye dönmesini salık verdi ve bu tavsiyesini çok defa tekrarladı³⁴. Almanya Başbakanı Angela Merkel ise

³² Bütünleşme teorisi açısından ele alındığında, ekonomisi zayıf olan Yunanistan'ın bütünleşmek istediği Avrupa ülkeleriyle aynı piyasada rekabet etme imkânı yoktu. Hâlbuki Komisyon 1989 yılında Türkiye'ye ekonomik açıdan hazır olmadığını bildirirken, 1981 yılında Yunanistan'daki ekonomik geri kalmışlığı açıkça görmezden gelmiştir. Yunanistan'ın Topluluk ile ticari bütünleşmesine yeşil ışık yakıldıktan sonra 2001 yılında Euro bölgesine kabul edilmesi de benzer şekilde siyasal bir karar sayılabilir zira Yunanistan'daki enflasyon ve faiz oranları kuramlarda öngörülen parasal alanda başarı şartlarına uymuyor, Topluluk ortalamalarının çok üzerinde seyrediyordu. 1998 yılında henüz Yunanistan Euro bölgesine girmemişken, Rıdvan Karluk'un şu tespiti dikkat çekicidir: "Ancak Yunanistan'ın Avrupa ile olan tarihi bağları ve stratejik konumu göz önüne alındığında, bu ülkeye gerekli kolaylığın ve yardımın sağlanacağını tahmin etmek güç değildir" Karluk, elbette geleceği okuyan bir falcı değildi, çıkarımları yukarıda değindiğimiz bütünleşme kuramlarına dayanıyordu. Bkz. Rıdvan Karluk - Özgür Tonus, "Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği", *Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi*, XIV/1, 1998, s:261-293.

³³ "General Government Gross Debt", Eurostat Internet Sitesi, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics/statistics-illustrated>

³⁴ "Germany's Wolfgang Schäuble puts Grexit back on the agenda", *The Financial Times*, 16 Haziran 2015, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016. <http://www.ft.com/cms/s/0/4bb34e4e-2bcf-11e5-8613-e7aedbb7bdb7.html#axzz465YauTj9>.

Görüş

Akademik
Bakış

180

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

Yunanistan'ın Euro Alanı'na alınmasının büyük bir hata olduğunu itiraf etti.³⁵ David Currie, 1998 yılında yazdığı "Euro İşleyecek mi" adlı raporda belirlediği ilk senaryoda Euro'nun kur sorunları nedeniyle ölü doğmuş sayılabileceğini ve bunun sonucu doğacak istikrarsızlığın Avrupa ekonomisi ile birlikte dünya ekonomisinin bütününe olumsuz etkileyeceğini belirtmişti.³⁶ Nitekim ABD'den başlamış görünen mali krizle birlikte ekonomisi kırılgan olan AB üyesi ülkelerde kamu açıkları ve borç stokları ciddi boyutlarda artmış ve kamu maliyesinin sürdürülebilirliği tehlikeye girmiştir. Kamu maliyesinde yaşanan bozulmanın yanı sıra kriz yönetim sürecinin oldukça yavaş gerçekleşmesi, borç krizinin yayılarak Euro Alanı'nın istikrarını ve geleceğini tehdit etmekle kalmamış³⁷ AB'nin siyasal birlik idealine ağır bir darbe indirmiştir. AB'nin genişlemesi ile ilgili konular gündemden düşmüş, Birliğin nasıl ayakta tutulabileceği tartışılır olmuştur. Böylece, Türkiye'nin AB ile üyelik müzakerelerine başladığı 2005 yılından beri, iki taraflı siyasi nedenlerden ağır aksak ilerleyen Türkiye'nin AB'yle bütünleşme süreci, durma noktasına gelmiştir.³⁸ Böylece Türkiye'nin en ilerlemiş ve başarılı sayılabilecek bölgeselleşme girişimi bütünleşmenin üçüncü adımı olan gümrük birliği aşamasında tıkanmış sayılabilir (Tablo 1).

Ekonomik bütünleşme teorisinin, bütünleşmenin başarısı için üye olacak ülkelerin ekonomik yapılarının birbirine uygunluğu ve ekonomik gelişmişlik seviyelerinin yakın olması ilkeleri, 1973-81-86 genişlemelerinde göz ardı edilmiştir. Yine ekonomik bütünleşme teorisi kapsamında, Türkiye'nin Avrupa kültürü ile ortak paydalar taşımadığı konusunda Avrupalı politika yapıcılarının sahip olduğu güçlü yargı ve söylemler süreci olumsuz etkilemektedir. Söz konusu yaklaşım Türkiye'de AB'nin bir Hristiyan Kulübü olduğuna dair politik iddiaları güçlendirmiş ve bu da AB'ye tam üyelik konusundaki ilgi ve arzunun azalmasına ve Türkiye'nin üçüncü adımın ötesine geçirilmeyeceği yönünde kaygıla-

35 Mark Thompson, "Greece joining Euro was a mistake: Merkel", CNN, 28 Ağustos 2013, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016. <http://money.cnn.com/2013/08/28/news/economy/merkel-greece-euro/>.

36 David Currie, *Will the Euro Work?* (Research report / Economist Intelligence Unit), 1998.

37 *Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Paketi*, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Mayıs 2011, Ankara, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016, s.3. www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf

38 2005 yılında başlayan üyelik müzakereleri sonrasında sadece on üç başlık açılabilmiş, bunlardan bir tanesi tamamlanabilmiştir. Bu olumsuz tablonun hem Birlik hem de Türkiye tarafından kaynaklanan siyasi sebepleri vardır. Birlik tarafından bakıldığında 2005 yılının ardından - özellikle Almanya ve Fransa'da - AB'nin bütünleşme ve genişleme siyasetine yönelik olumsuz bir yaklaşım egemen olmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin tanımadığı Kıbrıs Cumhuriyeti'ne - Katma Protokolün öngördüğü - gümrük indirimlerini sağlamıyor olması, bir kez daha Kıbrıs meselesinin Türkiye-AB ilişkilerini tıkayan bir soruna dönüşmesine neden olmuştur. Türkiye tarafından yaklaşıldığında ise kamuoyunun AB'ye olan olumsuz bakış açısına paralel olarak, AK Parti Hükümeti'nin de Birliğe olan yaklaşımında farklılık gözlenmeye başlamıştır. Bkz.: Nilgün Arısan Eralp - Atilla Eralp, "What went wrong in the Turkey-EU relationship?" içinde Kerem Öktem vd. (ed.), *Another Empire ? A Decade of Turkey's Foreign Policy under the Justice and Development Party*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 163-184.

rın güçlü biçimde yerleşmesine yol açmıştır. 2016 Haziran'ında İngiltere'nin AB'den ayrılma (*Brexit*) yönündeki kararının ardından Türkiye, Birlik içerisindeki önemli bir tam üyelik destekçisini yitirmiştir.³⁹

3.2. Ekonomik İşbirliği Örgütü (EİÖ-ECO)'nin Analizi

Günümüzdeki faaliyet alanı ve amacı bütünüyle farklı olsa da, EİÖ'nün kökleri Soğuk Savaş'ın en sıcak olduğu günlerde SB'ni çevreleme amacıyla oluşturulan "Kuzey Kuşak İttifak" ilişkilerine dayanmaktadır. Bu bağlamda Amerika'nın desteğiyle 1955 yılında bölgesel siyasi/askeri örgütlenme olarak Bağdat Pakti kurulmuş;⁴⁰ fakat paktın ömrü - 1958 yılında Bağdat'taki Batı yanlısı Haşimî Hanedanı'nın devrilmesi nedeniyle - sadece üç sene olmuştur. Paktın yerine ise Merkezi Antlaşma Örgütü (*Central Treaty Organization - CENTO*) kurulmuştur. 1964 yılında ise CENTO'ya paralel bir örgüt olan ve üyeleri (Türkiye, İran ve Pakistan) arasındaki ortak siyasi eksene ekonomik boyut katmayı amaçlayan Kalkınma için Bölgesel İşbirliği (*Regional Cooperation for Development - RCD*) kurulmuştur.⁴¹ Bu iki örgüt de, 1979 yılında İran İslam Devrimi'nin ardından Humeyni'nin iktidara gelmesi ve Irak-İran Savaşı ile beraber işlevlerini yitirerek dağılmıştır. Fakat bu olumsuz gelişmeler, üç ülkenin - CENTO'dan ziyade RCD'nin işlevini sürdüreceği olan- 1985 yılında Tahran merkezli Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü (*Economic Cooperation Organization - ECO*) kurmasına engel teşkil etmemiştir. Kuruluşunun ilk aşamalarında pek gelişme yaşanmasa dahi, Soğuk Savaş'ın ardından Afganistan'la birlikte yeni bağımsızlıklarını elde eden devletlerin üyelikleriyle⁴² örgüt güç kazanmıştır.⁴³

EİÖ'nün temel amacı üyeleri arasında ticaretin serbestleşmesi olmuş, bu istikamette kurucuları arasında 1991'de Tercihli Ticaret Protokolü imzalanmış, 2003 yılında ise ticarete tarife engellerinin kaldırılmasına yönelik Ticaret Anlaşması (*ECOTA*) imzalanmıştır. 2005 yılında Astana'da gerçekleştirilen 15'inci Bakanlar Konseyi Toplantısında 2015 yılı için "EİÖ Vizyonu" kabul edilmiş, o tarihe kadar ortak pazar oluşturulması hedeflenmiştir. 2005 yılında ayrıca Ticaret ve Kalkınma Bankası (*ECO Trade and Development Bank*) kurulmuş ve Banka 2008 yılında 465 milyon Amerikan doları sermayeyle İstanbul'da faaliyetlerine başlamıştır. 2009 yılında ise ticareti destekleme örgütü (*Trade Promotion Organization - TPO*) forumu oluşturulmuştur.⁴⁴

39 Brexit'in Türkiye'nin AB'yle olan ilişkilerine muhtemel etkilerine yönelik bir tartışma için bkz. Tarık Oğuzlu, *Brexit and Turkey*, Bilgesam Analysis, Sayı:1334, İstanbul 7 Temmuz 2016.

40 Paktın üyeleri şunlardır: Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere.

41 William Hale - Julian Bharier, "CENTO, RCD and the Northern Tier: a Political and Economic Appraisal", *Middle Eastern Studies*, VIII/2, 1972, s.217-219.

42 Örgüt Üyeleri: Afganistan, Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan. KKTC ise ortak üye statüsündedir.

43 Richard Pomfret, "The Economic Cooperation Organization: Current Status and Future Prospects", *Europe-Asia Studies*, XLIX/4, 1997, s.657-9.

44 "Brief Introduction", Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) Resmi İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 17 Nisan 2016. <http://www.ecosecretariat.org/in2.htm>

görsel

Bütünleşme yönündeki bu olumlu gelişmelere rağmen, dönemin Başbakanı Erdoğan'ın 2012 Ekim ayında Bakü toplantısında belirttiği gibi EİÖ serbest piyasa olmanın çok uzağında kalmıştır. Başbakan konuşmasında ayrıca ECOTA'nın tam anlamıyla uygulanması durumunda ortak ticaretin sekiz kat artacağını belirtmiştir.⁴⁵ Peki, bu önemli sayılan potansiyeline rağmen EİÖ bölgeselleşmesi neden ekonomik bütünleşme sürecine girememektedir?

Yukarıda irdelediğimiz modelimizin ışığında bu soruya verilebilecek ilk cevap, EİÖ üyesi ülkeler – özellikle ticaret hacmi potansiyeli en fazla olan İran ve Türkiye – arasında “güvenlik topluluğu” oluşturulamamış olduğu gerçeğidir. Hakikaten de Örgüt'e yönelik en temel eleştirilerden birisi, üyelerin siyasi önceliklerle hareket ederek, ekonomik yaklaşımları ikinci plana atmakta olduğudur.⁴⁶

Tablo 3. Ekonomik İşbirliği Örgütü (EİÖ) Üye Ülkelerinin Türkiye ile Toplam Ticaret Hacmi (Bin \$)

EİÖ	Toplam Ticaret Hacmi (Bin \$)				
	1996	2000	2005	2010	2015
Afganistan	2 368	8 550	121 342	264 889	173 523
Azerbaycan	279 072	325 990	736 401	1 803 004	2 131 091
İran	1 103 856	1 051 515	4 382 646	10 689 185	9 760 470
Kazakistan	264 663	465 077	1 018 846	2 211 428	1 859 989
Kırgızistan	52 979	22 922	103 642	160 102	371 560
Özbekistan	288 609	168 441	412 537	1 144 039	1 200 209
Pakistan	161 387	135 089	503 017	998 078	599 698
Tacikistan	7 230	20 978	94 026	427 579	366 543
Türkmenistan	165 973	218 033	341 379	1 526 167	2 415 320
Toplam	2 326 137	2 416 595	7 713 836	19 224 471	18 878 403

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Potansiyelin çok altında olsa da son yıllarda artış gösteren karşılıklı ticaret hacmine rağmen (Tablo 3), bu durum en açık halini bölgenin önde gelen iki rakip gücü olan Türkiye ve İran arasındaki istikrarsız siyasi ilişkilerinde gözlen-

45 “Serbest Ticaret Anlaşmasını Herkes İmzalasın Ticaretimiz 8 Kat Artsın”, *Zaman*, 17 Ekim 2012.

46 William Hale, “Türkiye-Hazar Bölgesi Ekonomik İşbirliği”, *Hazar Raporu*, Sayı:2, Ocak-Mart 2013,s.18.

mektedir.⁴⁷ Arap ayaklanmalarının İran'ın müttefiki Suriye'deki Esad rejiminin geleceğini tehdit etmesiyle beraber, İran-Türkiye ilişkileri –özellikle Ankara'nın Tahran'ın güvenlik kaygılarını göz ardı ederek NATO füze radar sistemini topraklarına yerleştirmesiyle⁴⁸- kötüye gitmiştir. Türk-İran ilişkileri, Türkiye'nin Kürdistan Bölgesel Yönetimiyle (KBY) ilişkilerini, Şiiilerin egemen olduğu merkezi Bağdat hükümeti aleyhine, geliştiriyor olması nedeniyle Irak'ta da gerilmiştir.⁴⁹ Aynı sebepten dolayı Türkiye'nin – bölgedeki önde gelen ticaret ortağı olduğu – Irak'la da ticari ilişkilerinin olumsuz etkileneceği beklenebilir.

3.3.Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (KEİÖ) Analizi

1992 yılında Boğaziçi Deklarasyonu'nun Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Romanya, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dan oluşan on bir ülke tarafından imzalanmasıyla genişletilmiş Karadeniz havzasında bir işbirliği örgütü kurulmuş ve Türkiye buna öncülük etmişti. Soğuk Savaş döneminde ayrı kutuplarda yer alan ülkelerin birlikte yer aldığı ilginç bir girişim olmakla birlikte süreç boyunca KEİÖ bölgesel siyaset ve güvenlik sorunlarının çözümüne ilişkin bir zemin sağlayamamış, sınırlı bir ekonomik işbirliği çerçevesi olarak kalmıştır.⁵⁰ Örgüt üyesi ülkeler arasındaki ticareti inceleyen istatistiksel bir çalışmada, ortak tarih, ortak sınırlara sahip olunması, yaşam tarzları ve tercihler konusundaki benzerliğin, ticaret üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Fakat aynı çalışma, üye ülkeler arasındaki coğrafi uzaklığın ulaşım maliyetleri ve süreleri üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu da ortaya çıkarmıştır.⁵¹ Bu olumsuz faktörün ulaştırma alanında yapılacak yatırımlarla etkisinin azaltılabilmesi mümkündür ve bu faktöre rağmen büyük bir ticaret potansiyeli bulunmaktadır. Her ne kadar bölge içi ticaret 1992'den bu yana büyük artışlar göstermişse de, ülkelerin dış ticaret politikala-

- 47 Bkz. John Calabrese, "Turkey and Iran: Limits of a Stable Relationship", *British Journal of Middle Eastern Studies*, XXV/1, 1998, s. 75-94; Anoushiravan Ehteshami - Süleyman Elik, "Turkey's Growing Relations with Iran and Arab Middle East", *Turkish Studies*, XII/4, 2011, s. 643-662; Sean Kane, *The Coming Turkish-Iranian Competition in Iraq*, The United States Institute of Peace, 2011; Henri J. Barkey, "Turkish-Iranian Competition after the Arab Spring", *Survival*, LIV/6, 2012, s.139-162; F. Stephen Larrabee - Alireza Nader, *Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East*, Santa Monica, RAND Corporation, 2013.
- 48 "İran, kürecik füze radarına karşı 'arm'ı geliştirdi", *Radikal*, 2 Temmuz 2012, Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2014. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1092914>
- 49 Emre İşeri - Oğuz Dilek, "The Nexus Of Turkey's Energy And Foreign Policy With Iraqi Kurdish Oil: The Iranian Connection" *Ortadoğu Analiz*, V/5, 2013, ss.25-32.
- 50 FarukSönmezoğlu, *Son Onyıllarda Türk Dış Politikası 1991-2015*, DerYayınları, İstanbul, 2016, s.737. Karadeniz bölgeselleşmesinin önündeki bölge dışı, bölgesel ve bölge altı engellere kuramsal bir çerçeveye kapsamlı ele alan bir çalışma için bkz.; Pelin Musabay, "The Process of Regionalization in the Black Sea Area: 1991-2010", Middle East Technical University, Eurasian Studies, Ankara 2010 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- 51 Murat Can Genç vd., "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, XXV/2, 2011, s.219.

Görüş

rında ticareti daha da artırabilecek reforma gitmemesi, uygunsuz yatırım iklimi gibi nedenlerle KEİÖ beklenen etkinliğe ulaşamamıştır.⁵² Oysa Tablo 4'de yer alan ticaret rakamları bu ülkeler arasında gerçek bir bütünleşme potansiyeli olabileceğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Üyesi Ülkelerin (AB Üyesi olanlar hariç) Türkiye ile Toplam Ticaret Hacimleri (Bin \$)

KEİÖ	Toplam Ticaret Hacmi (Bin \$)				
	1996	2000	2005	2010	2015
Arnavutluk	63 071	64 100	207 377	327 925	336 953
Azerbaycan	279 072	325 990	736 401	1 803 004	2 131 091
Ermenistan	0	0	392	2 642	988
Gürcistan	142 821	287 086	561 362	1 059 996	1 331 870
Moldova	28 865	33 279	112 555	258 941	418 533
Sırbistan*	52 361	146 090	354 598	415 639	730 787
Ukrayna	1 029 196	1 239 681	3 472 051	5 093 167	4 569 517
Rusya	3 431 144	4 530 486	15 282 670	26 228 794	23 988 463
Toplam	5 026 530	6 626 712	20 727 406	35 190 108	33 508 202

*2006 senesinde yapılan referandum sonrasında Karadağ bağımsızlığını ilan ettiğinden, bu tarihten önceki veriler Sırbistan-Karadağ (Serbia and Montenegro) içindir.
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) dış ticaret verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Askeri işbirliği alanında, Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelerin deniz güçlerinin katılımıyla Karadeniz'de arama-kurtarma, insani yardım ve mayın temizleme gibi faaliyetlerde bulunmak amacıyla, Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) 2001 yılında kurulmuştur. 2004 yılında BLACKSEAFOR görev yönergesi değiştirilerek terör ve organize suçlarla mücadele de faaliyet alanı olarak kabul edilmiştir. Bu kararın arkasında, NATO ve Rusya ile Karadeniz üzerinde yaşanan gerilim yer almıştır. Bulgaristan ve Romanya gibi NATO'ya yeni katılan ülkeler, Karadeniz'de Rusya'yı dengelemek için ABD ve NATO'nun devriye görevleri icra etmesini istemişlerdir. Bu bağlamda NATO'nun Akdeniz'deki Etkin Çaba Harekâtı'nı (*Operation Active Endeavour*) Karadeniz'i de kapsayacak şekilde genişletmesini sağlamaya çalışmışlardır. Ancak Montreaux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi'ne bağlılığını titizlikle sürdüren Türkiye, bu gelişmenin ilgili sözleşme hükümlerini ihlal edeceği ve Rusya

52 Mustafa Aydın, "Contending Agendas for the Black Sea Region, A regional alternative", *Demokratizatsiya*, XXI/1 2013, s.53.

ile ilişkilerde soruna yol açacağına bilincinde olarak, NATO'nun Karadeniz'e yönelik genişlemesine sıcak bakmamıştır.⁵³

Bölgedeki gelişmelerin –Gürcistan, Ukrayna-Kırım krizlerinde en somut halini aldığı gibi- önde gelen belirleyicisi olan Rusya, Karadeniz havzasını ulusal güvenliğinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünden, ABD, NATO ve Batılı güvenlik örgüt ve üyelerinin bölgede güç kazanmasını engellemek istemektedir.⁵⁴ 2008 yılının Ağustos ayında Abhazya ve Osetya sorunları sebebiyle Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan savaşta, ABD ve NATO'ya bağlı deniz gücü unsurlarının Karadeniz'e sokulması teşebbüsleri karşısında Türkiye Montreaux hükümleri konusundaki titizliğini sürdürmüş ve antlaşmada Karadeniz'e kıyası olmayan ülkeler için geçerli olan tüm sınırlamaları uygulamıştır. Türkiye ve Rusya Karadeniz'in yabancı güçlere kapalı tutulması ve var olan durumun korunması konusunda zımnî bir uyum içinde hareket etmişlerdir. Bu durum ise Batı'da Türkiye'nin NATO üyeliğinin sorgulanmasına yol açmıştır.⁵⁵ Rusya, bu nedenlerle içinde Batılı unsurların bulunduğu bir girişime temkinli yaklaşarak, bölgede bir bütünleşme oluşması için gereken siyasal iradenin oluşması konusunda en önemli engellerden birini oluşturmaktadır.

Üyeleri arasında her an tırmanmaya hazır çeşitli çözülmemiş çatışmaların, toprak taleplerinin ve bağımsızlık iddialarının (Dağlık Karabağ, Kırım, Abhazya, Osetya vd.) varlığı bölgesel bütünleşmenin önündeki diğer engeller arasındadır. Diğer yandan üyelerinin bazılarının AB üyesi olması (Bulgaristan, Romanya vd.) veya AB üyeliği beklentisinde olması (Arnavutluk, Sırbistan vd.) ve bunun sonucunda ticaretlerini büyük oranda AB üyesi ülkelerle yapmaları da KEİÖ'nün AB'nin gölgesinde kalması sonucunu doğurmaktadır. Her ne kadar Türkiye bu sorunu aşmaya yönelik bir politika izleyerek kısmen bir "güvenlik topluluğu" inşa etmeye başlayabilecek olsa da, Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'ya müdahaleleri sonrası oluşan bölgenin yeni jeopolitiğinde, bu bağlamda oldukça zorlu bir sürece girildiği söylenebilir.

Gazi

4. Türkiye'nin Bölgeselleşme Vizyonu Nasıl Olabilir?

Türkiye için yeni bölgeselleşme vizyonlarına ilişkin çıkarımlarımızı son yıllarda Türkiye'nin ticari ilişkilerinin yoğunlaştığı ülkeler temelinde yapmakta yarar vardır. Buradan güvenlik topluluğu ilkesinin göz ardı edildiği sonucu çıkarıl-

- 53 Gökhan Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Gazi Akademik Bakış*, I/1, 2007, s.212.
- 54 Mitat Çelikpala, "Escalating rivalries and diverging interests: prospects for stability and security in the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, X/3, 2010, s.295. Türkiye'nin NATO ile Rusya arasında kalmışlığını, enerji meseleleri özelinde irdeleyen akademik bir çalışma için bkz.: Emre İşeri - Oğuz Dilek, "Yeni Enerji Jeopolitiğinde NATO'nun Enerji Güvenliğinde Tamamlayıcı Rolü ve Türkiye'nin Potansiyel Katkıları." *Gazi Akademik Bakış*, X/5, 2012, s. 229-248.
- 55 Mehmet Seyfettin Erol – Sertif Demir, "Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek", *Gazi Akademik Bakış*, VI/11, 2012, s.28.

mamalıdır. Bu girişim salt ekonomik hareketleri belirledikten sonra güvenlik topluluğunun bu yönde inşa edilip edilemeyeceğini ortaya koyacaktır. Tablo 5, AB ülkeleri hariç olmak üzere 2013,2014 ve 2015 yıllarında ticaretimizin yoğunlaştığı ülkeleri göstermektedir.

Bölgeselleşme potansiyelini tespit etmek üzere Tablo 5'de görülen ülkeleri kendi aralarında sınıflandıracak olursak ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Elbette Asya bölgesinin birinci sırada çıkmasının nedeni -tek bir ülke- Çin ile olan ticari ilişkilerin giderek büyüyen hacmidir. Asya bölgesi gerek tek bir ülkeye (Çin) aşırı derecede bağımlı olması, gerek Çin ile sürekli olarak aleyhimize gelişen ticaret haddi ve gerekse coğrafi olarak uzak olması nedenleriyle, ekonomik bütünleşmenin başarılı olması açısından gerekli şartları taşımamaktadır.

İkinci sırada bulunan Avrasya bölgesinin bu sıraya yerleşmesinin nedeni elbette Türki Cumhuriyetler ile olan ticari hareketlilik değil, bizim Rusya Federasyonu'nu bu kümeye yerleştirmiş olmamızdır. Tıpkı Asya bölgesinde olduğu gibi burada da tek bir ülke, Rusya ile olan ve giderek artan ticaret hacmimizin büyük etkisi vardır. Rusya ile Türki Cumhuriyetlerin bir arada konuşlandırılmasının nedeni, SB geçmişinden gelen Rusya ile Türki Cumhuriyetler arasındaki tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlardır. Rusya'yı dışarıda bırakarak salt Türki Cumhuriyetler ile ilerlemek bütünleşme teorisi açısından mantıklı değildir. 1991 sonrasında Türkiye'nin Orta Asya siyasetinde aşırı duygusallık hâkim olmuş ve akılcılık arka plana itilmiştir ki, tüm çabalara ve iyi niyetli teşebbüslere rağmen, bu bölgede istenilen başarı düzeyine ulaşılamamasının arkasında yatan önemli sebeplerden biri budur.⁵⁶ Türkiye son dönemde bölgesel ölçekli projelerin geliştirilmesiyle bütünleşmenin sağlanabileceğini düşünerek işbirliğini arttırmaya yönelik adımlar atmışsa da, bütünleşme teşebbüslerinin önünde bazı engeller bulunmaktadır.⁵⁷ En başta söz konusu ülkeler ile aramızda başarılı bir bütünleşme kurmaya yetecek oranda bir ticaret hacmi bulunmamaktadır. SB döneminde Türki cumhuriyetlere büyük oranda Rus nüfus ihracının yapıldığı da anımsanacak olursa, bu ülkeleri bir arada değerlendirmek daha akılcı olacaktır.

Rusya ile ortaya çıkan ve KEİ başlığı altında da değinilen siyasal uyumsuzluklara (Suriye, Kırım ve Kafkasya politikaları gibi) rağmen; bu ülke Türkiye'nin dış ticaretinde en önemli ortaklarından biri haline gelmiştir. Somutlaştırmak gerekirse, Rusya'nın Türkiye'nin toplam ticaret hacmindeki payı %8,2'ye kadar çıkmıştır. Bu durum Rusya'nın Türkiye'nin ticaret ortakları arasında yıllardır birinci sırada olan (son verilere göre %9,8) Almanya'ya yaklaşmış olduğuna işaret etmektedir (Tablo 5). Soğuk Savaş'ın iki çatışan tarafı olan Rusya ve Türkiye, kısa vadede bölgesel siyasal çıkarları açısından farklı

56 Ertan Efeğil, "Rationality Question of Turkey's Central Asia Policy", *Bilgi*, XIX/2, 2009, s.72-92.
57 Ertan Efeğil, "Turkish AK Party's Central Asia and Caucasus Policies: Critiques and Suggestions", *Caucasian Review of International Affairs*, II/3, 2008, s.166-172.

Gazi

Akademik
Bakış

187

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

yaklaşımlar sergilemelerine rağmen⁵⁸- Amerika'nın egemenliğindeki küresel siyasi-ekonomik sisteme olan ortak rahatsızlığın giderek arttığı finansal kriz sonrası dönemde- orta/ uzun vadede ekonomik ilişkilerini (özellikle enerji alanında) geliştireceklerdir.⁵⁹ Bu durumun en somut göstergesi Türkiye'nin ülkede kurulacak ilk nükleer santralin yapımını ve işletmesini Rus devlet şirketi Atomstroyexport'a emanet etmiş olmasıdır.⁶⁰ İki ülke arasındaki enerji işbirliğine yönelik daha güncel bir gelişme, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Aralık 2014'teki Türkiye ziyaretinde öne çıkan bir madde olarak Rus doğal gazının Avrupa'ya Bulgaristan (Güney Akım) yerine Türkiye üzerinden taşınmasına yönelik Türk Akımı projesidir.⁶¹ Suriye'de izlenen farklı politikalar ve Rusya'nın Esad rejimine desteği sebebiyle soğuyan ilişkilerde 24 Kasım 2015 tarihinde Türk Hava Kuvvetleri tarafından bir Rus SU-24 tipi savaş uçağının sınır ihlali gerekçesiyle düşürülmesi⁶² sonrasında gerilim had safhaya ulaşmıştır. Tüm bunlara rağmen; iki ülke, gerek siyasi gerekse de ekonomik menfaatleri bakımından birbirleriyle uzlaşma zorunluluğunu hissetmiştir. Yakınlaşmanın ilk sinyalleri, 29 Haziran 2016 tarihindeki uçak krizi sonrasındaki ilk temas olan telefon görüşmesinde verilmiştir.⁶³ Bu gerilim ve sonrasındaki yumuşama dönemi, ikili ilişkilerdeki karşılıklı bağımlılığın, her ne kadar Türkiye aleyhine asimmetrik bir yapıda olsa dahi, iki ülke arasındaki ilişkilerin seviyesini ve bölgesel bütünleşmede Rusya'nın önemini göstermesi açısından mühimdir. Karşılıklı yaptırımlar sonrasında 2016 yılının yaz aylarında taraflar arasında uzlaşma süreci başlamıştır ve bilhassa Türkiye'nin turizm sektörünün çok ihtiyaç duyduğu Rus turistler Temmuz ayından itibaren Türkiye'ye gelmeye başlamıştır.⁶⁴

- 58 Türkiye-Rusya arasındaki siyasi görüş farklılığı, son dönem Suriye krizinde ve Türkiye'ye NATO füze sistemi yerleştirilme kararıyla kendini net bir şekilde göstermiştir. Bkz.:Emre Erşen, "Emerging Problems in the Ankara-Moscow Axis: The Syrian Crisis and NATO Missile Defence", *Ortaadoğu Analiz*, V/60, 2013, s. 44-51.
- 59 Emre İşeri, "Eurasian Geopolitics and Financial Crisis: Transforming Russian-Turkish Relations from Geopolitical Rivalry to Strategic Cooperation", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, XII/2, 2010, s.173-186; Fatih Özbay, "The Relations between Turkey and Russia in the 2000s", *Perceptions*, XVI/3, 2011, s.69-92; Emre Erşen, "Turkish-Russian Relations in the New Century" içinde Özden Zeynep Oktav (ed.), *Turkey in the 21st Century: Quest for a New Foreign Policy*, Ashgate, Surrey,2011, s. 95-114.
- 60 "Akkuyu nükleer santral kontratı imzalandı", *Rusya'nın Sesi*, 21 Şubat 2013, Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2014. http://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_02_21/Akkuyu-nukleer-santral/
- 61 "Rusya-Türkiye: Doğalgaz hatlarıyla gelen ortaklık", *BBC Türkçe*, 2 Aralık 2014, Erişim Tarihi: 26 Nisan 2016. http://www.bbc.co.uk/turkce/ekonomi/2014/12/141202_rusya_turkiye_dogalgaz. İki ülke arasında yoğunlaşan enerji temelli ekonomik ilişkilerin siyasi düzlemde etkisinin sınırlı kalacağına yönelik bir analiz için bakınız, Volkan Özdemir, "Moscow gets ready to woo Ankara with gas", *Russia Direct*, 1 Aralık 2014, Erişim Tarihi: 26 Nisan 2016., <http://www.russia-direct.org/opinion/moscow-gets-ready-woo-ankara-gas>.
- 62 "Rus savaş uçağı sınırı ihlal etti, Türk F-16'lar düşürdü", *NTV*, 24 Kasım 2015, Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2016. http://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-siniri-ihlal-etti-turk-f-16lar-dusurdu,_mP74HrTmEe3cc8qXB1qrA
- 63 "Erdoğan-Putin görüşmesinde ilişkileri canlandırma kararlılığı", *BBC Türkçe*, 29 Haziran 2016, Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2016. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160629_erdogan_putin
- 64 "İlk Rus turist kafesi geldi", *Al Jazeera Türk*, 9 Temmuz 2016, Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2016.

Görüş

Tablo 5: AB Haricinde En Fazla Ticaret Yaptığımız Ülkeler

Toplam Ticaret Hacmi (Bin \$)						
	2013		2014		2015	
1	Rusya F.	25 064 214	Rusya F.	28 677 120	Çin	27 288 247
2	Çin	24 685 885	Çin	25 232 445	Rusya F.	23 990 412
3	ABD	12 596 170	ABD	17 252 610	ABD	17 537 363
4	Irak	12 094 589	İran	12 538 198	İran	12 192 508
5	İran	10 383 217	Irak	11 156 369	Irak	8 846 803
6	Ukrayna	6 705 577	BAE	7 265 496	G. Kore	7 626 058
7	Hindistan	6 367 791	G. Kore	7 250 548	BAE	6 689 967
8	G. Kore	6 088 318	Hindistan	6 830 069	Hindistan	6 263 888
9	BAE	5 384 468	Ukrayna	5 971 905	S. Arabistan	5 589 853
10	Japonya	3 453 190	İsrail	5 358 412	Ukrayna	4 569 517
11	İsrail	2 417 955	S. Arabistan	4 907 617	İsrail	4 370 642
12	S. Arabistan	2 014 870	Mısır	4 299 760	Mısır	4 340 873
13	Endonezya	1 989 683	Japonya	3 158 839	Japonya	3 474 871
14	Tayvan	1 947 111	Azerbaycan	2 837 036	Cezayir	2 546 534
15	Kazakistan	1 760 115	Cezayir	2 732 490	Türkmenistan	2 415 207
16	Vietnam	1 666 812	Türkmenistan	2 620 745	Brezilya	2 250 608
17	Mısır	1 628 868	Brezilya	2 288 345	Azerbaycan	2 130 919
18	G. Afrika C.	1 479 338	Libya	2 120 052	Tayvan	2 101 625
19	Brezilya	1 408 806	Endonezya	2 072 563	Fas	2 048 190
20	Kanada	1 356 565	Kazakistan	2 063 690	Vietnam	1 911 711

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Üçüncü sırada bulunan Ortadoğu ülkeleri arasında ticari ilişkilerimizde en baskın ülke İran'dır (Tablo 5). Bölgeyi Kuzey Afrika ile birlikte değerlendirdiğimizde %26'ya ulaşan bir ticari potansiyel mevcuttur. Yaptığımız tahminlere göre önümüzdeki yıllarda AB dışı ticaret hacmimizin en büyük bölümü bu guruptaki ülkelerle gerçekleştirilecektir. Ancak bu bölgedeki bütünleşme hareketlerini engelleyecek olan en önemli unsur, kalıcı barış ortamından ve ya-

kın gelecekte bu hedefe gerçekleştirmeye yönelecek güçlü bir siyasal iradeden mahrumiyettir. Yukarıdaki EİÖ analizi kapsamında tartıştığımız İran ile gelişen ve adeta Ortadoğu üzerinde bir üstünlük mücadelesine dönüşen siyasal rekabet göz önünde bulundurulduğunda, bu bölgede muhtemel bir bütünleşmesinin oluşturulmasının son derece zor olduğu sonucuna varılabilir.

5.Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye yakın komşularına yönelik biri 1990'lı, diğeri ise 2000'li yıllarda olmak üzere çeşitli bölgeselleşme girişimlerinde bulunmuş ancak söz konusu girişimler AB'ye alternatif olabilecek gelişmelerle sonuçlanmamıştır. Türkiye'nin bu girişimlerinde neden ilerleme kaydedemediğinin yanıtı aslında bütünleşme teorilerinde yer almaktadır. Öncelikle Türkiye'nin girişimlerinin hiçbirisinde, bölgeselleşme/bütünleşmenin siyasi aşaması olan "kalıcı barışın" ve "güvenlik topluluğunun" tesis edilemediği görülmektedir. Kısacası Türkiye AB'ye alternatif bölgeselleşme girişimlerinde bulunurken siyasal hedefler açısından uyumu gözetmemiş, siyasal çıkarları çok farklı olan ülkeleri bir araya getirmeye çalışarak stratejik bir hata yapmıştır. Burada öne sürülen model uyarınca siyasal boyutta asgari uzlaşmalar sağlanmadan bütünleşme hareketlerinin ekonomik boyutuna geçilmesi mümkün olmamakta, geçilebilse bile zaman içinde krizler yaşanmakta, geri adımlar atılmaktadır.

Türkiye'nin ticari ilişkilerinin mevcut durumuna ve ileriye dönük tahminlere bakarak AB dışındaki en önemli bölgeselleşme alternatifinin, mevcut siyasal sorunlara rağmen Rusya'nın içinde bulunacağı bir Avrasya modeli olacağı söylenebilir. Bu model elbette başta ABD olmak üzere Türkiye'nin Batılı müttefiklerinin hoşuna gitmeyecek ve dolaylı veya doğrudan direnişlere maruz kalabilecektir. Diğer taraftan Türkiye siyasetini etkileme potansiyeli olan Azeri, Tatar, Çerkes gibi unsurların hedef ve talepleri, Rusya'nın politika ve uygulamalarıyla çatışabilecektir. Ancak yine de Türkiye'nin komşuları arasında güvenlik topluluğu yaratmaya en yakın, ticari potansiyeli en yüksek ülke Rusya olarak görülmektedir. Daha çok yakın bir tarihte 2. Dünya Savaşı'nda birbirlerinin şehirlerini ve insanlarını yok eden Avrupa ülkelerinin güvenlik toplumu yaratmayı başarabildikleri hatırlanırsa, en son savaşını 1917 yılında 1. Dünya Savaşı'nda yaşamış olan Türkiye ve Rusya'nın bunu başarması daha kolay olacaktır. Rusya açısından bakıldığında da bölgeselleşme konusunda en kolay anlaşabileceği ülke Türkiye olacaktır. SB uygulamalarının din konusundaki radikalleşmeyi ortadan kaldırmış olmasının da bu alanda AB benzeri bir din çatışmasına yol açmayacağı beklenmelidir. Buradaki değerlendirmede iki ülke arasında ticaret dışı, turizm ve sermaye hareketleri gibi giderek gelişen ekonomik veriler kapsamı dışı tutulmuştur. Bunlar da hesaba katıldığında potansiyelin ne kadar güçlü olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Türkiye Soğuk Savaş dönemi politikalarını süratle geride bırakarak, kuzeyinde yer alan güçlü komşusuyla iyi ilişkiler tesis edecek politikaları hemen başlatmalıdır.

Görüş

Bu çalışmadaki modelin öngörüsü, Türkiye'nin "kalıcı barış" tesis etmeden girişeceği hiçbir bölgeselleşme çabasının ileri aşamalara ulaşma imkânı olmadığı yönündedir ki, bu aşama tamamlanmadan yapılacak girişimlerin bölgesel jeopolitikten kaynaklanacak krizler sonucunda kesintiye uğraması kuvvetle muhtemeldir.

Kaynakça

- ADLER Emanuel - Michael Barnett (eds.), *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- ANGEL Norman, *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power to National Advantage*, William Heinemann [Obscure Press], London, 1912 (Tekrar Basım 2008).
- AYDIN Mustafa, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, I/1, 2004, s. 33-60.
- AYDIN Mustafa, "Contending Agendas for the Black Sea Region, A regional alternative", *Demokratizatsiya*, XXI/1, 2013, pp. 47-61.
- BAÇ Meltem Müftüler, *Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- BALASSA Bela, *The Theory of Economic Integration*, Routledge, Oxon, 2011.
- BARKEY Henri J., "Turkish-Iranian Competition after the Arab Spring", *Survival*, LIV/6, 2012, s. 139-162.
- BİLGİN Mert, "Küresel Finansal Kriz ve Türk Dış Politikası" içinde Faruk Sönmez-çoğlu vd. (ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 2012, s.249-272.
- BUZAN Barry - Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- BUZAN Barry vd., *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 1998, s.65.
- CALABRESE John, "Turkey and Iran: Limits of a Stable Relationship", *British Journal of Middle Eastern Studies*, XXV/1, pp. 75-94.
- CAMYAR İsa - Halit Mustafa Tağma, "Why Does Turkey Seek European Union Membership? A Historical Institutional Approach", *Turkish Studies*, XI/3, 2010, pp.371-386.
- ÇELİKPALA Mitat, "Escalating rivalries and diverging interests: prospects for stability and security in the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, X/3, 2010, pp. 287-302.
- CURRIE David, *Will the Euro Work?* (Research report / Economist Intelligence Unit), 1998.
- DEDEOĞLU Beril, "Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Faklılıkların Birlikteliğine", *Uluslararası İlişkiler*, I/4, Kış 2004, s. 1-21.
- DEUTCH Karl W., *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton University Press, Princeton, 1957.

Gazi

Akademik
Bakış

191

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

DEVLEN Balkan - Özgür Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, VII/25, Bahar 2010, s. 43-68.

EDİGER Volkan Ş. vd., "Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, IX/33, 2012, pp. 73-92.

EFEGİL Ertan, "Turkish AK Party's Central Asia and Caucasus Policies: Critiques and Suggestions", *Caucasian Review of International Affairs*, II/3, 2008, pp.166-172.

EFEGİL Ertan, "Rationality Question of Turkey's Central Asia Policy", *Bilgi*, XIX/2, 2009, pp.72-92.

EHTESHAMI Anoushiravan - Süleyman Elik, "Turkey's Growing Relations with Iran and Arab Middle East", *Turkish Studies*, XII/4, 2011, pp. 643-662.

ERALP Nilgün Arısan - Atilla Eralp, "What went wrong in the Turkey-EU relationship?" içinde Kerem Öktem vd. (ed.), *Another Empire ? A Decade of Turkey's Foreign Policy under the Justice and Development Party*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, pp. 163-184.

EROL Mehmet Seyfettin – Sertif Demir, "Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek", *Gazi Akademik Bakış*, VI/11, 2012, s.17-33.

ERŞEN Emre, "Emerging Problems in the Ankara-Moscow Axis: The Syrian Crisis and NATO Missile Defence", *Ortadoğu Analiz*, V/60, 2013, pp. 44-51.

ERŞEN Emre, "Turkish-Russian Relations in the New Century", içinde Özden Zeynep Oktav (ed.), *Turkey in the 21st Century: Quest for a New Foreign Policy*, Ashgate, Surrey, 2011, pp. 95-114.

FOUSKAS Vassilis K. - Bülent Gökay, *The Fall of The US Empire: Global Fault-Lines and the Shifting Imperial Order*, Pluto Press, London, 2012.

GENÇ Murat Can vd., "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, XXV/2 2011, s.207-224.

HALE William, "Türkiye-Hazar Bölgesi Ekonomik İşbirliği", *Hazar Raporu*, I/2, Ocak-Mart 2013, s.16-21.

HALE William - Julian Bharier, "CENTO,RCD and the Northern Tier: a Political and Economic Appraisal", *Middle Eastern Studies*, VIII/2, 1972, pp.217-226.

İŞERİ Emre, "Eurasian Geopolitics and Financial Crisis: Transforming Russian-Turkish Relations from Geopolitical Rivalry to Strategic Cooperation", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, XII/2, 2010, pp.173-186.

İŞERİ Emre - Oğuz Dilek. "The Nexus Of Turkey's Energy And Foreign Policy With Iraqi Kurdish Oil: The Iranian Connection" *Ortadoğu Analiz*, V/5, 2013, s.25-32.

İŞERİ Emre - Panagiotis Andrikopoulos, "Energy Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Will Aphrodite's Lure Fuel Peace in Cyprus?", *Ortadoğu Analiz*, V/51, 2013, s.37-46.

Görüş

Akademik
Bakış

192

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

- İŞERİ Emre - Oğuz Dilek, "Yeni Enerji Jeopolitiğinde NATO'nun Enerji Güvenliğinde Tamamlayıcı Rolü ve Türkiye'nin Potansiyel Katkıları", *Gazi Akademik Bakış*, X/5, 2012, s. 229-248.
- KALİBER Alper, "The Post-Cold War Regionalism of Turkey", *Journal of Regional Security*, VIII/1, 2013, pp.25-48.
- KANE Sean, *The Coming Turkish-Iranian Competition in Iraq*, The United States Institute of Peace, 2011.
- KARLUK Rıdvan - Özgür Tonus, "Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği", *Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi*, XIV/1, 1998, s:261-293.
- KAZAN Işıl, "Cyprus and the Eastern Mediterranean: Seen from Turkey" içinde Thomas Diez (ed.), *The European Union and the Cyprus Conflict: Modern Conflict, Post-Modern Union*, Manchester University Press, Manchester, 2002, pp.54-72.
- KİRİŞÇİ Kemal, *Turkey and the Transatlantic Trade and Investment Partnership*, Turkey Project Policy Paper, Brookings Institute, No.2, Eylül 2013.
- KİRİŞÇİ Kemal - Neslihan Kaptanoğlu, "The Politics of Trade and Turkish Foreign Policy", *Middle Eastern Studies*, XLVII/5, 2011, pp. 705-724.
- KOÇER Gökhan, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Gazi Akademik Bakış*, I/1, 2007, s.195-217.
- KUPCHAN Charles A., *How Enemies Become Friends: The Sources of Stable Peace*, Princeton University Press, Princeton, 2010.
- KURT Ümit, "Europe of Monnet, Schumann and Mitrany: A Historical Glance to the EU from the Functionalist Perspective", *EJEPS*, II/2,2009, pp. 41-60.
- LAKE David A. - Patrick M. Morgan, "The New Regionalism in Security Affairs", içinde David A.Lake - Patrick M.Morgan (ed.), *Regional Orders: Building Security in a New World*, The Pennsylvania University Press, Pennsylvania, 1997.
- LARRABEE F. Stephen - Alireza Nader, *Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East*, Santa Monica, RAND Corporation, 2013.
- MUSABAY Pelin, "The Process of Regionalization in the Black Sea Area: 1991-2010", Middle East Technical University, Eurasian Studies, Ankara 2010 (unpublished MA Thesis).
- OĞUZLU Tank, *Brexit and Turkey*, Bilgesam Analysis, No.1334, İstanbul, 7 Temmuz 2016.
- ÖNİŞ Ziya - Şuahnaz Yılmaz, "Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era", *Turkish Studies*, X/1, 2009, pp.7-24.
- ÖZBAY Fatih, "The Relations between Turkey and Russia in the 2000s", *Perceptions*, XVI/3, 2011, pp.69-92.
- ÖZDEMİR Volkan, "Moscow gets ready to woo Ankara with gas", *Russia Direct*, 1 Aralık 2014, Erişim Tarihi: 26 Nisan 2016. <http://www.russia-direct.org/opinion/moscow-gets-ready-woo-ankara-gas>.

Gazi

ÖZKAN Gökhan, "Uluslararası Güç Dengeleri Bağlamında Uluslararası Finans Sisteminin Yeniden Yapılandırılması: Disiplinlerarası Bir Değerlendirme", *Uluslararası İlişkiler*, VII/27, 2010, s. 3-26.

PAGDEN Anthony (ed.), *Avrupa Fikri*, (Çev.): R.Öğdül - M.Varlık, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.

PAMUK Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.

POMFRET Richard, "The Economic Cooperation Organization: Current Status and Future Prospects", *Europe-Asia Studies*, XLIX/4, 1997, pp.657-667.

SAYARI Sabri, "Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism", *Journal of International Affairs*, LIV/1, Fall 2000, pp.169-182.

SÖNMEZOĞLU Faruk, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2011.

SÖNMEZOĞLU Faruk, *Son Onyıllarda Türk Dış Politikası 1991-2015*, Der Yayınları, İstanbul, 2016.

THOMPSON Mark, "Greece joining Euro was a mistake: Merkel", CNN, 28 Ağustos 2013, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016. <http://money.cnn.com/2013/08/28/news/economy/merkel-greece-euro/>.

WILSON Kevin - Jan van der Dussen (ed.), *The History of the Idea of Europe*, Routledge, London, 1993.

"Akkuyu nükleer santral kontratı imzalandı", *Rusya'nın Sesi*, 21 Şubat 2013, Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2014.

http://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_02_21/Akkuyu-nukleer-santral/
Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Paketi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Mayıs 2011, Ankara, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016. www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf

"Brief Introduction", Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) Resmi İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 17 Nisan 2016. <http://www.ecosecretariat.org/in2.htm>

"Erdoğan-Putin görüşmesinde ilişkileri canlandırma kararlılığı", *BBC Türkçe*, 29 Haziran 2016, Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2016.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160629_erdogan_putin

"General Government Gross Debt", Eurostat İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics/statistics-illustrated>.

"Germany's Wolfgang Schauble puts Grexit back on the agenda", *The Financial Times*, 16 Haziran 2015, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016.

<http://www.ft.com/cms/s/0/4bb34e4e-2bcf-11e5-8613-e7aedbb7bdb7.html#axzz465YauTj9>.

Gör

"İlk Rus turist kafilesi geldi", *Al Jazeera Türk*, 9 Temmuz 2016, Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2016. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ilk-rus-turist-kafilesi-geldi>

"İran, kürecik füze radarına karşı 'arm'ı geliştirdi", *Radikal*, 2 Temmuz 2012, Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2014. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1092914>.

"Rus savaş uçağı sınırı ihlal etti, Türk F-16'lar düşürdü", *NTV*, 24 Kasım 2015, Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2016. http://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-siniri-ihlal-etti-turk-f-16lar-dusurdu,_mP74HrTmEe3cc8qXB1qrA

"Rusya-Türkiye: Doğalgaz hatlarıyla gelen ortaklık", *BBC Türkçe*, 2 Aralık 2014, Erişim Tarihi: 26 Nisan 2016. http://www.bbc.co.uk/turkce/ekonomi/2014/12/141202_rusya_turkiye_dogalgaz.

"Serbest Ticaret Anlaşmasını Herkes İmzalasın Ticaretimiz 8 Kat Artsın", *Zaman*, 17 Ekim 2012.

"Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması)-12 Eylül 1963", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016.

http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-avrupa-ekonomik-toplulugu-arasinda-bir-ortaklik-yaratan-anlasma-_ankara-anlasmasi_-12-eylul-1963-.tr.mfa

"Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi", Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Resmi İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1>.

Extended Abstract

In the immediate aftermath of the Cold War, American President George Bush heralded a "new world order" in an accurate but incomplete manner. While acknowledging potential for international cooperation to manage both inter/intra-state conflicts in the new era, Bush neglected two underlying inter-related developments that would shake the globe: 1) Historically unprecedented complex globalization triggering "global fault lines" (i.e. financial crises, resource depletion, and environmental degradation) 2) The rise of non-Western "others", particularly China and India. Certainly, this process has gained momentum with the elimination of "superpower overlay" in the post-Cold War period. President Bush, in this context, could not foresee the emergence of many "new (regional) orders", instead of a single "new world order". Through regional searches, many large and small states have tried to adapt themselves to those profound changes in the international system. As one of most affected states from those changes, "middle-power" Turkey has found itself in a new foreign policy environment fraught with risks and opportunities in its immediate neighborhood. Through an active, but cautious foreign policy conduct, Turkey has begun to look for new alliances in neighboring regions that it had neglected throughout the Cold War years. In this light, Turkey has

Gazi

Akademik
Bakış

195

Cilt 10
Sayı 20
Yaz 2017

commenced a new set of policy towards the Middle East, Central Asia, the Caucasus, and the Balkans, and even initiated the Black Sea Economic Cooperation Organization (BSEC). Meanwhile, Turkey has taken major steps in its accession process to the European Union (EU) by joining the Customs Union state in 1996, gaining official candidacy status in the 1999 Helsinki Summit, and commencing accession negotiations in 2005 as a candidate country. Since then, due to variety of reasons, Turkey's EU membership process has stalled and its foreign policy has entered into a so-called period of "soft-Eurasianism". Particularly following Eurozone financial crisis, Turkey has accelerated its search for alternative regionalizations.

Against this backdrop, the main objective of this study is to qualitatively measure prospects for Turkey's regionalization efforts. For this purpose, it has adopted an interacting two-legged - political (establishment of "stable peace") and economic (interdependence) - regionalization/integration model. In the framework of the aforementioned model, it has been assumed that a strengthened political relation with regional states is the pre-requisite, but not sufficient though, for Turkey to materialize its alternative regional integrations/regionalizations. Only when "stable peace" has been achieved in political relations, it would be expected that improved trade relations would prompt Turkey's regional efforts to reach advanced stages of integration/regionalization process.

The article's outline is as follows: By focusing on the political economy of integrations/regionalization, the first part will postulate that political coordination among states is a prerequisite for any regionalization effort to succeed. To put different, in the absence of sound political basis, economic interdependencies would not suffice to carry out the process to advanced levels. In the framework of the proposed two-legged model, the second part will comparatively analyze Turkey's regionalization efforts such as the EU, the Economic Cooperation Organization (ECO), and the BSEC countries. Considering the level of political-economic relations with those groupings, it concludes that due to absence of "stable peace", none of Turkey's regionalization moves do have any prospects to reach advanced stages.

Görüş